

bü'l-Vefeyât, Tabakâtü'l-lâbî'în, Künâ men yurâfû bi'l-esâmî, el-Vaşıyye, el-Kunût. İbn Mende ayrıca Ebü Amr İbn Mende'ye ait *el-Fevâ'id*'in (nşr. Musad Abdülhamîd es-Sa'dânî, Tanta 1991) tahririni yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebü Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 242; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 108; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VIII, 315; a.mlf., *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Kahire 1399/1979, s. 630; Ebü'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, İstanbul 1286, II, 203; İbnü'l-Verdî, *Tetîmmetü Muhtaşar fî ahbârî'l-beşer* (nşr. Ahmed Rifat el-Bedrâvî), Beyrut 1970, I, 571; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 1165-1170; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 349-354; Safedî, *el-Vâfi* (nşr. Eymen Fuâd Seyyid), Stuttgart 1988, XVIII, 233-234; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 288-289; İbn Abdülhâdî, *Ülemâ'ü'l-hadîs*, III, 361-363; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 118; İbn Receb, *ez-Zeylû 'alâ Tabakâtî'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952 → Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 26-31; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, V, 105; Sehâvî, *el-Makâsîdül-hasene* (nşr. M. Osman el-Hût), Beyrut 1985, s. 146; Süyûtî, *el-Le'âli'l-maşnû'a fî'l-ehâdîşî'l-mevzû'a*, Kahire, ts. (el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ), II, 248-253; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1671-1672; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 337; *Nâme-i Dânişverân-ı Nâşirî* (nşr. Dârü'l-fikr), Kum 1959, V, 291-292; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 475, 481, 513; a.mlf., "İbn Manda", *El'* (İng.), III, 863-864; Elbânî, *Mahtûât*, s. 120-121; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 31, 32, 47, 121, 131, 139, 211; Nuri Topaloğlu, *Selçuklu Devri Muhaddisleri*, Ankara 1988, s. 75-76; Hamed el-Câsir, "el-Kitâbü'l-Mustaḥrec min kütübî'n-nâs li't-tezkire ve'l-müstetraf min ahvâlî'l-ricâl li'l-ma'rife", *el-'Arab*, VIII/1-3, Riyad 1974, s. 55-72, 115-127; Georges Vajda, "De la condamnation de la géophagie dans la tradition musulmane: 'Abd al-Rahmân b. Muhammad İbn Manda, Tahrîm 'akl al-tîn wa ḥal 'âkiliḥ fi'l-dünyâ wa'l-âhira", *RSO*, LV (1981), s. 5-38; M. Mehdi Müezzîn-i Câmî, "İbn Mende", *DMBİ*, IV, 699-700.

NURİ TOPALOĞLU

İBN MENDEVEYH

(ابن مندويه)

Ebü Ali Ahmed
b. Abdurrahmân el-İsfahânî
(ö. 410/1019 [?])

Müslüman hekim.

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Bazı kaynaklarda onun da babası Abdurrahman b. Mendeveyh gibi edebiyatla ve bilhassa şiirle uğraştığı kaydediliyorsa da bu alanlarda herhangi bir eseri ele geçmemiştir. Döneminin ünlü bir hekimi olarak devlet adamlarından daima saygı gördüğü anlaşılmaktadır. İl-

mî hayatı ve şöhretine dair klasik kaynaklarda yer alan nâdir ayrıntılardan birine göre Büveyhîler'den Adudüddeve'nin Bağdat'ta kurduğu Bimâristân-ı Adudî'ye davet edilen yirmi dört hekim arasında yer alıyordu. Kâtib Çelebi ölüm yılını 410 (1019), Bağdatlı İsmâil Paşa 440 (1048) olarak vermekte, Adudüddeve 372'de (983) öldüğü için ilk tarih daha mâkul görünmektedir.

İbn Mendeveyh'in Bimâristân-ı Adudî'deki klinik çalışmalarının yanı sıra gerek başlangıç gerekse uzmanlık seviyesinde birçok eser kaleme aldığı görülmektedir. Dönemin tıp aleyhtarı telakkilerine cevap vereninden, doğrudan doğruya İsfahan hastahanesinde hizmet gören meslektaşlarına karşı yazılmış olanına kadar geniş bir yelpaze teşkil eden eserlerinin o dönemde yankılar uyandırdığı anlaşılmakta, çoğunun günümüze ulaşmış olması da bunu göstermektedir. Kitap yazdığı başlıca alanlar diyabetik, çocuk sağlığı, farmakoloji ve oftalmolojidir. Genellikle çalışmalarını meslektaşlarına ithaf eden İbn Mendeveyh'in temas kurduğu tıp adamları arasında Ulusây (Uluçay) adlı bir de Türk hekimi bulunmaktadır.

Eserleri. Fuat Sezgin'in tesbitlerine göre (GAS, III, 328-329) kaynaklarda elliye yakını zikredilen kitaplarının on sekizi günümüze ulaşmıştır; başlıcaları şunlardır: Genel tıp. *Kitâbü'l-Medḥal fi't-tib*, *Kitâbü'l-Câmî el-muhtaşar fi'ilmî't-tib*, *Kitâbü'l-Kâfi fi't-tib* (el-Kânûnû's-sağır), *Kitâbü'l-Makâlât fi't-tib*, *Kitâbü Nihâyeti'l-ihtîşâr fi't-tib*, *Risâle fi tedbîri'l-cesed*. Diyabetik. *Kitâbü'l-Et'ime ve'l-eşribe*, *Kitâbü's-Şarâb*, *Risâle fi enne'l-mâ' lâ yağzû*, *Risâle fi vafî inhiqâmî't-ṭa'âm*, *Risâle fi'n-nebîz ve menâfi'ih ve meḍârrih*. Oftalmoloji. *Risâle fi tabakâtî'l-ayn*, *Risâle fi intişârî'l-ayn*, *Risâle fi ilâci za'fi'l-başar*. Farmakoloji. *Risâle fi uşûli't-tib ve'l-mürekkabâtî'l-ıtrîyye* (nşr. Takî Dânişpejûh, *Mecelle-i Ferheng-i İrân Zemîn*, XV [1968], s. 222-253), *Risâle fi'l-Kâfûr*, *Risâle fi't-temri'l-Hindî*. Çocuk sağlığı. *Risâle fi evcâ'i'l-eṭfâl* (Dâvir M. es-Sâmîrî tarafından neşredilmiştir, bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Kıfî, *İḥbârü'l-ulemâ'*, s. 285; İbn Ebü Usaybia, *Üyûnü'l-enbâ'*, s. 459-460; Safedî, *el-Vâfi*, I, 53-55; *Keşfü'z-zunûn*, I, 573; *İzâhu'l-meknûn*, II, 259; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 423; Sezgin, GAS, III, 328-329; Dâvir M. es-Sâmîrî, "Risâle fi evcâ'i'l-eṭfâl li-Ebî'Alî Ahmed b. Abdurrahmân b. Mendeveyh", *el-Mü'errihu'l-Arabî*, sy. 36, Bağdad 1408/1988, s. 257-265.

İLHAN KUTLUVER

İBN MENGLÎ

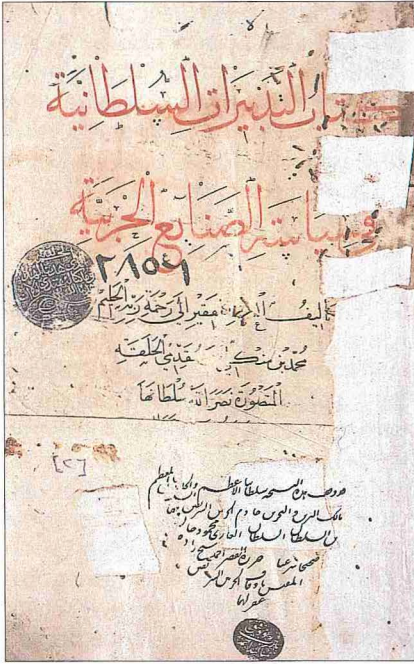
(ابن منگلی)

Muhammed b. Mahmûd
b. Menglî (Mengeli) en-Nâsirî eş-Şemsî
(ö. 778/1376 [?])

Savaş sanatı ve avcılık konusundaki eserleriyle tanınan
Memlük kumandanı.

700-705 (1301-1306) yılları arasında Kahire'de doğdu. Babası bir Kıpçak'tı. Bahriyye Memlükleri'nden olan İbn Menglî, el-Melikü'n-Nâsir Muhammed'in üçüncü saltanat döneminde (1309-1341) küçük yaşta, emirlerin çocuklarından oluşan ve "evlâdü'n-nâs" denilen ihtiyat askerleri sınıfına girdi. Daha sonra Sultan el-Melikü'l-Eşref II. Şa'bân'ın (1363-1377) muhafız kuvvetleri arasında yer aldı ve nakîbülcayş tayin edildi. Askerlik sanatını çok iyi bildiği kaydedilen İbn Menglî 778'de (1376) vefat etti. 784'te (1382) öldüğü de rivayet edilir.

Eserleri. 1. *Ünsü'l-melâ bi-vaḥşi'l-fe-lâ*. Avcılığa dairdir. Ebü'r-Rûh İsâ b. Ali el-Bağdâdî'nin (ö. 638/1240) *el-Cemhere fi 'ulûmî'l-bayzara* adlı ansiklopedik eserinin (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3813) muhtasarı olup kitaba bazı ilâveler de yapılmıştır. İbn Menglî'nin bu eseri yazar-ken Demîrî, Câhiz, İbn Kuteybe, İbn Vahşiyye, İbn Zühr gibi birçok müellifin bu konudaki kitaplarından faydalandığı anlaşılmaktadır. Florian Pharaon tarafından *Traité de vénerie* adıyla Fransızca'ya çevrilip Arapça metniyle birlikte neşredilen eseri (Paris 1880) Muhammed İsâ Sâlihîyye de yayımlamıştır (Amman 1993). 2. *Kitâbü't-Tedbîrâtî's-sultâniyye fi siyâseti's-sınâ'ati'l-harbiyye*. Müellifin askerlikle ilgili çalışmalarının bir özeti olan eserin Bağdat (el-Mecmau'l-ilmiyyü'l-İrâkî, nr. 646), Kahire (Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, nr. 1147 B; el-Methafü'l-harbî, nr. 379), İstanbul (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2856), Londra (British Museum, nr. 822) ve Leningrad (Üniversite Ktp., nr. 862) nüshaları Sâdık Mahmûd el-Cümeylî tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (bk. bibl.). 3. *el-Aḥkâmü'l-mülûkiyye ve'd-davâbiṭu'n-nâmûsiyye*. 778'de (1376) yazılmış olup savaş usullerinden bahsetmektedir (British Museum, nr. 822; el-Hizânetü't-Teymûriyye, nr. 23; Dârü'l-kütübî'l-Mısriyye, nr. 705). Eserin neşre hazırlanmış olduğu belirtilmekte, ancak basılıp basılmadığı bilinmemektedir (Avvâd, I, 36).

İbn Menglî'nin *Kitābū't-Tedbirātī's-sultāniyye fi siyāseti's-sinā'ati'l-harbiyye* adlı eserinin zahriyesi (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2856)

4. *el-Edilletü'r-resmiyye fi't-te'âbi'l-harbiyye*. Mahmûd Şit Hattâb eserin önce bir bölümünü (MMA, XVII [Kahire 1971], s. 173-178), daha sonra da tamamını (Bağdad 1409/1989) yayımlamıştır. 5. *el-Hiyel fi'l-hurûb ve fetih'l-medâ'in ve hıfzı'd-ğurûb*. Çeşitli savaş hileleri ve silâhlardan bahseden eseri İbn Menglî Yunanca'dan tercüme etmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3086, 3087; TSMK, III. Ahmed, nr. 3469; diğer yazma nüshaları için bk. Avvâd, I, 271-272; III, 80).

İbn Menglî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *er-Risâletü'l-marziyye fi şinâ'ati'l-cündiyye*, *Fennü'l-harb*, *el-Menhelü'l-'azb li-vürûdi ehli'l-harb*, *Akş'a'l-emed fi'r-red 'alâ münkiri sırri'l-'aded*, *et-Te'âbi'l-kame-riyye*, *Risâletü't-tahkik fi sür'ati't-tevfik*, *ed-Dürü's-semîn fi ahvâli'l-mute-kaddimîn*, *el-'İkdü'l-meslûk fimâ yelzemü celise'l-mülûk*. Said Abdülfettâh Âşûr, İbn Menglî'nin eserlerinden hareketle "Fennü'l-kıtâli'l-bahrî 'inde'l-müslimîn fi çav'î kitâbati Muhammed b. Menglî el-Mısrî" (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve't-terbiyye*, sy. 11 [Küveyt, Haziran 1977], s. 35-46) adlı bir çalışma yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, XI, 150; *Keşfü'z-zunûn*, I, 50, 133, 136, 890; II, 1152, 1885; Brockelmann, *GAL*, II, 136; *Suppl.*, II, 167; *Hediiyetü'l-'ârifin*, II, 172; Sarton, *Introduction*, III/2, s. 1641-1642; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 53-54; C. Avvâd, *Meşâdirü't-türâsi'l-'askerî 'inde'l-'Arab*, Bağdad 1401/1981, I, 36, 46, 104, 159-160, 271-272, 354; II, 224, 307, 411; III, 80; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 269-270; Sâdık Mahmûd el-Cümeylî, "et-Tedbirâtü's-sultāniyye fi siyāseti's-sinā'ati'l-harbiyye", *el-Mevrid*, XII/4, Bağdad 1983, s. 319-324; F. Viré, "Ibn Mangli", *EP Suppl.* (Ing.), s. 392-393.

ASRI ÇUBUKÇU

İBN MENÎ'

(bk. AHMED b. MENÎ').

İBN MERDENİŞ

(ابن مردنيش)

Ebü Abdillâh Muhammed
b. Sa'd b. Muhammed b. Ahmed
b. Merdeniş el-Cüzâmî
(ö. 567/1172)

Muvahhidler'e karşı direnen
ve Doğu Endülüs'ü bir süre
hâkimiyeti altında tutan lider.

518'de (1124) Turtûşe'ye (Tortosa) bağlı Peñiscola Kalesi'nde doğdu. Asıl adı Martinez'dir (Mardonius). Reinhart Pieter Anne Dozy, Merdeniş kelimesinin İspanyolca Martinez'den geldiğini ve İbn Merdeniş'in İspanyol asıllı bir hristiyan ailesine mensup bulunduğunu söyler. Francisco Codera y Zaidin ise onun İspanya'ya yerleşmiş Mardonius adındaki Bizanslı bir kişinin soyundan olduğunu ileri sürmüştür. Bu konuda kesin bir sonuca ulaşılmamış olmakla birlikte tarihçilerin çoğu birinci görüşü tercih etmektedir. Buna göre İbn Merdeniş'in atalarından Martinez müslüman olmuş, böylece müvelledûn (İspanya'nın yerli halkından İslâm'a girenler) zümresine katılmıştır. Hristiyan tarihçileri İbn Merdeniş'in adını Rey Lobo (Lope) şeklinde kaydetmişlerdir.

İbn Merdeniş'in babası Sa'd, Murâbîtlar'ın Fraga valisi idi ve 528 (1134) yılında Aragon'dan gelen saldırılara karşı koymuştu. Amcası Abdullah b. Muhammed, Murâbîtlar hâkimiyetinin sonlarına doğru Endülüs'ün doğusunda istiklâlini ilân eden İbn İyâz'ın önemli kumandanlarından. Önceleri İbn İyâz'ın hizmetinde bulunan İbn Merdeniş daha sonra Mürsi-

ye'ye (Murcia) vali olarak tayin edildi. İbn İyâz'ın 542 (1147) yılında Kastilyalılar'la yaptığı bir savaşta ölmesi üzerine onun yerine geçerek emirliğini ilân etti. Emirliğe İbn İyâz'ın vasiyetiyle getirildiği de rivayet edilmektedir.

İbn Merdeniş'in emirliğini ilân ettiği tarihte Murâbîtlar hâkimiyetine son veren ve Kuzey Afrika'da onlara ait toprakları ele geçiren Muvahhidler, Endülüs'ün tamamını ele geçirmek üzere hazırlık yapıyorlardı. Fakat henüz Doğu Endülüs'e yönelmemişlerdi. Bu durum, İbn Merdeniş'in Turtûşe'den Lûrka'ya (Lorca) kadar Doğu Endülüs'ün tamamına hâkim olmasını kolaylaştırdı. Ancak çok geçmeden Muvahhid kuvvetleri İbn Merdeniş'in hâkimiyetine son vermek üzere harekete geçtiler. İbn Merdeniş, aynı dönemde istiklâlini ilân ettikten kısa bir süre sonra Muvahhidler'e katılan Endülüslü diğer liderlerin aksine direnmeyi tercih etti. Durumunu güçlendirmek için de komşu hristiyan krallıklarla siyasî ve askerî ilişkiler kurdu. Katalonya (Catalonia) ve Kastilya (Castilla / Kaştâle) krallarının himayesine girmekten dahi çekinmedi. Berşelûne (Barselona) Kontluğu, Pisa ve Cenova devletleriyle antlaşmalar imzaladı. Bu hristiyan krallıklardan önemli askerî destek sağladı. İbn Merdeniş, Kastilya kralının yanında Muvahhidler'e karşı bazı savaşlara da katıldı; Kastilya ve Katalonya kuvvetleriyle birlikte Gırnata'yı (Granada) yağmaladı.

Kayınpederi İbn Hamuşk gibi Endülüslü güçlü bir lideri de yanına almayı başaran İbn Merdeniş, hristiyan devletlerden aldığı desteğe güvenerek mevcut sınırlarını korumakla yetinmeyip topraklarını genişletme gayreti içine girdi. Besta (Baza) ve Vâdiâş'ı (Guadix) zaptederek Gırnata'ya ulaştı. Burada karşılaştığı Muvahhid ordusunu İbn Hamuşk'un ve hristiyan krallıklarının desteğiyle ağır bir bozguna uğrattı (555/1160). Ancak Muvahhidler bu hezimetin intikamını almakta gecikmediler. İki yıl sonra yapılan savaşta İbn Merdeniş mağlûp oldu ve iki taraf arasındaki mücadele Kurtuba (Cordoba) tarafına kaydı. Ardarda yapılan birkaç savaşta Muvahhidler kazandı. Bunun üzerine İbn Merdeniş, güneydeki topraklarını terkederek idarî merkezi Mürsiye'ye çekmek zorunda kaldı. 7 Zilhicce 560'ta (15 Ekim 1165) Mürsiye'nin batısındaki Fahsülcclâb'a ulaşan bir Muvahhid ordusuyla giriştiği savaşta kaybetti. Bu durum, devlet ricâli ve